SEJ
SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 18/2023, ss. 109-121
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2023.18(8)
www.sej.mazowiecka.edu.pl
Otrzymano: 20.10.2023
Zaakceptowano: 29.10.2023
Opublikowano: 28.12.2023

CC BY

Anna Andrzejewska
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
Orcid: 0000-0002-0743-3517

Józef Bednarek
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
Orcid: 0000-0002-5942-5834

OSOBOWE I SPOŁECZNE ASPEKTY FUNKCJONOWANIA DZIECI I MŁODZIEŻY W CYBERPRZESTRZENI

PERSONAL AND SOCIAL ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF CHILDREN AND ADOLESCENTS IN CYBERSPACE

Streszczenie

Współczesny świat ulega ciągłym przemianom, które wywierają coraz większy wpływ na człowieka w aspekcie osobowym i społecznym. Przestrzeń publiczna nie ogranicza się dziś jedynie do sfery realnej, ale także przenika do świata wirtualnego. Rozwój narzędzi nowych technologii stworzył cyberprzestrzeń, która

Summary

The modern world is constantly changing, which has an increasing impact on people in personal and social terms. Today, public space is not limited only to the real sphere, but also penetrates the virtual world. The development of new technology tools has created cyberspace, which increasingly affects many aspects

wpływa coraz częściej na wiele aspektów życia dzieci i młodzieży. Funkcjonują oni w niej samodzielnie, ale także tworząc wspólnoty, ponieważ w świecie realnym zanikają kontakty międzyludzkie. Cyberprzestrzeń, w której młodzi ludzie przejawiają coraz większą, wprost wykładniczą, aktywność, jest ważnym przedmiotem refleksji pedagogicznej i wymaga wielowymiarowego spojrzenia na procesy zachodzące nie tylko w samej jednostce, ale także w obszarze społecznym. W publikacji dokonano wprowadzenia do problematyki, podjęto analizę znaczenia mediów społecznościowych mających wpływ na dobrostan dzieci i młodzieży, poruszono zagadnienia związane z pandemią COVID-19 w kontekście jej oddziaływania na społeczny wymiar korzystania z mediów cyfrowych oraz zwrócono szczególną uwagę na wyzwania dla środowiska pedagogicznego wobec rozwoju i użytkowania mediów cyfrowych przez dzieci i młodzież.

Słowa kluczowe: cyberprzestrzeń, media społecznościowe, dzieci i młodzież, środowisko wychowawcze, pandemia COVID-19.

of the lives of children and young people. They function independently, but also create communities, because interpersonal contacts are disappearing in the real world. Cyberspace, in which young people are increasingly active, is an important subject of pedagogical reflection and requires a multidimensional look at the processes taking place not only in the individual, but also in the social area. The publication introduces the issue, analyzes the importance of social media affecting the well-being of children and young people, raises issues related to the COVID-19 pandemic in the context of its impact on the social dimension of the use of digital media, and pays particular attention to the challenges for the pedagogical community in relation to the development and use of digital media by children and young people.

Keywords: cyberspace, social media, children and youth, educational environment, COVID-19 pandemic.

1. Wprowadzenie do problematyki

Wirtualny świat jest atrakcyjny, daleko odbiegający od rzeczywistości, fascynujący, urzeka swą niezwykłością i tym właśnie przyciąga wielu ludzi. Życie w wirtualnej wspólnocie pozwala wielu osobom na przezwyciężenie alienacji, samotności i izolacji. Kontakty w przestrzeni medialnej są przeważnie mniej stresujące i bardziej odważne niż w świecie rzeczywistym. Ludzie nawiązują sieciowe przyjaźnie i nie traktują ich jako czegoś przelotnego. Wręcz przeciwnie, często zdarza się, że osoby zaprzyjaźnione poprzez sieć składają się na grupę nam najbliższych. Bliskość emocjonalna w sieci odzwierciedlana jest przez częstość, z jaką napotykamy inną osobę, także poprzez krzyżowanie się dróg np. udzielanie się w tych samych grupach dyskusyjnych, korzystanie z podobnych komunikatorów, odwiedzanie analogicznych miejsc. Dzięki temu doświadcza się efektu bliskości.

Niekiedy zdarza się, że wspólnoty w cyberprzestrzeni powstają, ponieważ w realnym świecie zanikają kontakty międzyludzkie. Członkowie zafascynowani wirtualną wspólnotą w sensie interakcji z innymi ludźmi doznają wielu bodźców ze strony współczesnych mediów. Wykonują wszystkie czynności jak w realnym życiu, jednak pozostawiają za sobą własne ciała. Osoby takie mają poczucie, że cyberprzestrzeń przenosi je do

zupełnie innego wymiaru, pozwalającego na uczestnictwo w sieciowej egzystencji, gdzie pojawiają się nieograniczone możliwości osiągania własnego, bezcielesnego „ja".

Najważniejszymi cechami cyberprzestrzeni odpowiedzialnymi za jej niezwykłą siłę przyciągania są: wyobraźnia, interaktywność, dostępność i anonimowość. Dwie pierwsze cechy wskazują główną korzyść, którą odczuwają internauci z pobytu w sieci – okazja do przeżywania ekscytujących interaktywnych kontaktów. Dwie kolejne odnoszą się do pobytu w cyberprzestrzeni, zwłaszcza w aspekcie materialnym – dostępność wskazuje na niską cenę angażowania się w działania online, a anonimowość na ryzyko, z jakim się to wiąże.

Trudno niejednokrotnie nudnej rzeczywistości konkurować z pełnym fantazji światem wirtualnym, szczególnie w odniesieniu do ludzi zamkniętych w sobie i doświadczających trudności z akceptacją ze strony otoczenia. Niebezpieczeństwa eksperymentowania z własną osobowością w sieci wyłaniają się wtedy, gdy ramy rzeczywistości nie mają jasno zarysowanych granic.

Anonimowość jest spokrewniona z kreowaniem własnego wizerunku w internecie. W sieci pierwszą informacją na nasz temat jest nasze konto e-mail lub *nick*, którym postanowimy się posługiwać w wybranych pokojach. Zbyt wymyślne i fantazyjne adresy potrafią skutecznie przeciwdziałać wrażeniu kompetencji i zaufania, które chcemy wywrzeć. Odwrotnie jest z *nickami*, które przyjmujemy używając czatów. Im bardziej wymyślne, fantazyjne i ciekawe, tym większe prawdopodobieństwo, że zwrócą czyjąś uwagę. Tworząc przydomki („Barbie", „Przystojniak", „Kocica", „Czarny") nazwy i adresy, chcemy wywrzeć jakieś wrażenie na publiczności, powiedzieć coś o sobie. Stanowi to element autoprezentacji. Wielu rozmówców decyduje się na pseudonim, który w jakiś sposób nawiązuje do jego rzeczywistych cech charakteru, upodobań lub do wyidealizowanego „ja".

Euforia w obliczu wynalazków, uwiedzenie coraz to nowszymi rodzajami mediów, spowodowała osłabienie czujności, niedocenianie – a nawet świadome ignorowanie bliskich i odległych potencjalnych skutków. Jak słusznie zauważył już wiele lat temu Józef Bednarek, *problemy, które rodzą się w związku z tworzącym się społeczeństwem informacyjnym, dotyczą wszystkich kwestii związanych z zagrożeniami powodowanymi przez nowe technologie. Są one o tyle istotne, że dotyczą przede wszystkim dzieci i młodzieży, a więc tych środowisk związanych z edukacją, w których w coraz szerszym stopniu komputer, internet i telewizja zaznaczają swoją obecność i wpływają na kształtowanie się osobowości.*

Złożony charakter zagrożeń technologii informatycznych, na co wskazują autorzy licznych prac, a także ich wystąpienia na wielu konferencjach i seminariach, wyraża się w licznych aspektach i odniesieniach. Są one wielorako warunkowane (m.in. społecznie, politycznie, ideologicznie, ekonomicznie, kulturowo). Mają one wpływ zarówno na człowieka (nauczyciela, ucznia, szkolonego), grupy społeczne (klasa, szkoła), jak i – co już zaznaczono – całą ludzkość. Ich skutki mogą być natychmiastowe lub też pojawić się po pewnym czasie (Bednarek, 2002, s. 246).

2. Media społecznościowe a dobrostan dzieci i młodzieży

Media społecznościowe to coraz ważniejszy element nowych mediów, integrują one użytkowników z całego świata, przez co znacząco przyspieszają proces globalizacji. Ponadto charakteryzują się dużą selektywnością informacji trafiających do danego odbiorcy, z czego bierze się potoczne określenie „bańki", które oznacza zbiór przekazów dostosowanych do preferencji danego użytkownika. Najczęściej są to treści podobne do siebie pod względem światopoglądowym lub politycznym, zakres tematów także okazuje się wybiórczy, częściowo na skutek świadomych wyborów użytkownika, częściowo przez działania algorytmów. Oprócz tego media te służą podtrzymywaniu relacji nawiązanych poza internetem. Proporcje korzystania z tychże funkcji są indywidualne. Jednak niektóre kryteria klasyfikacji pozostają wspólne dla wszystkich platform i użytkowników. Media społecznościowe „to platformy i aplikacje:

- które służą do komunikacji online,
- które pozwalają zakładać użytkownikom wirtualne profile,
- w których siłą napędową są użytkownicy i tworzony przez nich *content*,
- w których wszyscy użytkownicy mają równe prawa i możliwości" (Chada, Chwalczuk, Drapała i in., 2019, s. 3).

Maciej Mrozowski zwraca uwagę, że wszystkie media są społeczne, ponieważ odpowiadają na potrzeby społeczne (Mrozowski, 2020, s. 244), a najczęściej stosowaną nazwę „media społecznościowe" zamienia na określenie „media trzeciego sektora". Jednak nie trudno przyznać, że media społecznościowe ze względu na swoją specyfikę stają się bardziej „społeczne" niż inne środki przekazu, wszyscy mają – mniej lub bardziej realną – szansę osiągnąć duże zasięgi. Ponadto przed opublikowaniem przekaz nie podlega weryfikacji żadnej wyższej instancji.

Za pomocą mediów społecznościowych coraz częściej wszelkie aspekty życia zaczęły się przenikać. Zaciera się granica między tym, co można w nich pokazać, a czego nie wypada. Zwłaszcza młodzi ludzi przekraczają ją, nie wyczuwając ram zdrowej przyzwoitości. W dużej mierze ogromnego znaczenia nabiera prezentowanie własnego „wyidealizowanego" wizerunku. Zaczyna się od poprawiania zdjęć poprzez tuszowanie niedoskonałości, aż po ich zmianę, włączając w to przesadne sięganie do sfery intymności. Dotyczy to nie tylko osób dorosłych, ale właśnie bardzo często dzieci i młodzieży.

Już w 2019 r. w Wielkiej Brytanii przeprowadzono badania wśród nastolatków w wieku od 13 do 17 lat, aby zrozumieć cel udostępniania przez nich obrazów w mediach społecznościowych. Z danych wywnioskowano, że dla młodych ludzi ma znaczenie opinia na temat publikowanych zdjęć w sieci. Młodzi ludzie chcą przedstawiać i oglądać społecznie i fizycznie atrakcyjne osobowości (Bell, 2019, s. 64–71). Później przychodzi czas na zmiany nie tylko w świecie wirtualnym, ale również w realnym. Zaczyna się zmieniać podejście do wyglądu, do jedzenia, zachowania, zmienia się całkowicie styl życia. Widząc wizerunki, które są zamieszczane w mediach społecznościowych, zwłaszcza

nastolatki dążą do osiągniecia „idealnego" prezentowanego przez idoli. Dzięki nim się dowartościowują, co bardzo szybko prowadzi do uzależnienia (Flores, 2017, s. 232).

Coraz większa liczba „lajków", wzrost liczby komentarzy powoduje poprawę humoru, a tym samym wzrost samooceny. Komplementy, które otrzymują nastolatki pod postami, utwierdzają je w przekonaniu o słuszności własnych działań. Zresztą nie tylko nastolatki okazują się łase na pochwały, każdy człowiek lubi usłyszeć coś miłego, dzięki temu czuje się wyjątkowo. Ilość odpowiednich reakcji pod postami idoli obserwowanych przez nastolatków sprawia, że zaczynają oni ich naśladować. Skutkuje to wstawianiem zdjęć w zbliżonych pozach, kupowaniem produktów zachwalanych przez nich. Jeśli takie zabiegi przynoszą odpowiednie skutki w postaci coraz większej liczby komentarzy pod zdjęciami, samoocena nastolatków rośnie.

Obrazy multimedialne, takie jak idealne ciało na plaży, coraz częściej ulegają cyfrowej zmianie i ulepszaniu, dzięki czemu większość zdjęć, które widzimy w internecie, stanowi wyidealizowaną wersję rzeczywistości. Ten trend dotyczy zarówno celebrytów, jak i zwykłych użytkowników. W tej „kulturze wyglądu online" użytkownicy wydają się przejawiać obsesję na punkcie publikowania, udostępniania, sympatii i komentowania zdjęć, a wygląd wydaje się mieć coraz większe znaczenie (Williams, Riciardelli, 2014, s. 389–392). Poprzez te zachowania, użytkownicy przyczyniają się do normalizacji nierealistycznych ideałów ciała i urody, które mogą być szkodliwe dla obrazu ciała, samooceny (Fardouly, Diedrichs, Vartanian, Halliwell, 2015, s. 38–45). Prezentowanie w mediach społecznościowych udoskonalonych ciał, które zgadzają się ze standardami w danym czasie, często to, co przedstawia obraz w sieci, diametralnie różni się od rzeczywistości. Dzięki manipulacji zdjęciami te „łatwe kłamstwa" na temat wyglądu ich ciał stają się możliwe (Harwood, 2014, s. 405–410).

Konsekwencje nadużywania mediów społecznościowych można podzielić ze względu na sferę życia i działania. Pierwsze z nich to skutki psychologiczne. Nadużywanie mediów społecznościowych bardzo często prowadzi do zaburzeń osobowościowych, Dzieci i młodzież, którzy nie mają dostępu do internetu, mogą przejawiać ataki agresji lub stany depresyjne. W skrajnych przypadkach może to doprowadzić nawet do zaburzeń związanych ze zmianą stanu świadomości, co charakteryzuje się utratą osobowości i odczuć podobnych do snu. Ponadto wymienia się także fobie społeczne, charakteryzujące się izolacją od znajomych i rodziny oraz trudności w nawiązywaniu relacji twarzą w twarz. Młodzież czuje się bezpiecznie tylko w trakcie korzystania z telefonów komórkowych czy laptopa. Kolejną konsekwencją nadużywania mediów jest także zacieranie się granicy pomiędzy światem rzeczywistym a światem wirtualnym. Dziecko ucieka do świata wirtualnego, przez co doświadcza problemów z komunikacją niewerbalną. Poważnym skutkiem jest także rozregulowany cykl dobowy, co skutkuje podenerwowaniem i rozdrażnieniem, a także problemami z koncentracją. (Krzyżak-Szymańska, 2018, s. 90–95).

Następne skutki mają charakter społeczny, szczególnie w kontekście relacji z innymi ludźmi. Zmiany w środowisku rodzinnym dotyczą zanikania więzi i mniejszego

wymiaru czasu, który poświęca się na wspólne aktywności. Ponadto pojawiają się konflikty rodzinne, ponieważ urządzenia elektroniczne stają się dla młodych ważniejsze ludzi niż rodzice. Natomiast skutki społeczne w środowisku szkolnym dotyczą przede wszystkim zaniedbywania obowiązków szkolnych, konfliktów z uczniami i nauczycielami, wagarowaniem oraz naruszeniem regulaminu szkolnego w odniesieniu do korzystania z mediów społecznościowych w szkole (Tamże, s. 90–95).

Kolejnymi negatywnymi skutkami nadużywania mediów społecznościowych okazują się skutki moralne. Przykładem może być kontakt z pornografią i ofertami seksualnymi czy kontakt z różnorodnymi sektami religijnymi. Ponadto w internecie w łatwy sposób można znaleźć między innymi informację o tym, jak skonstruować materiały wybuchowe lub gdzie można nabyć narkotyki. Dzieci są szczególnie narażone na wymienione wyżej niebezpieczeństwa, przez swoją wrodzoną ciekawość świata (Bednarek, 2006, s. 83–147).

Bardzo ważne są także skutki intelektualne, które przejawiają się brakiem zainteresowania nauką i posiadania hobby, ponieważ telefon zastępuje wszelkie potrzeby dziecka. Umysł młodych ludzi chłonie zbyt dużo informacji, często nieprawdziwych i niepotrzebnych. (Krzyżak-Szymańska, 2018, s. 96–97).

3. Wpływ pandemii COVID-19 na społeczny wymiar korzystania z mediów cyfrowych

Czas pandemii COVID-19, którą przeżyła ludzkość, spowodował możliwość silnej kreacji wizji przyszłej rzeczywistości, która będzie uwarunkowana dominacją nowych technologii według nowych paradygmatów, wyznaczanych między innymi przez „odwróconą atomizację" publiczności, multiplikację kanałów, medializację kolejnych obszarów życia społecznego i postępujący „mediacentryzm" wielu sfer życia (Deuze, 2020, s. 5–16).

Radykalna transformacja codziennego życia na planecie, wymuszona przez pandemię COVID-19, skutkuje przyspieszoną konwergencją przestrzeni społecznej i prywatnej za pomocą narzędzi internetowych. Konieczność pozostawania we względnej izolacji, zachowania dystansu społecznego, zamrożenia wielu aktywności gospodarczych, kulturalnych, politycznych, a także organizacja życia domowego spowodowały wzrost roli narzędzi komunikacyjnych na różnych poziomach – prywatnym i publicznym. Praca i nauka, uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym oraz wiele innych aktywności stało się możliwe lub w niektórych sytuacjach – dostępne wyłącznie online. Zobaczyliśmy, jak przyspieszyła konwergencja przestrzeni społecznej i prywatnej za pomocą narzędzi internetowych (Jaskiernia, 2021, s. 9–10).

Izolacja społeczna w sytuacji pandemicznej dotknęła wielu osób ze względu na zmianę trybu nauki i pracy ze stacjonarnej na *home office*. Często potencjalny kontakt z osobą, która mogłaby się zarazić koronawiursem, przyczynił się do odwoływania lub przekładania spotkań, a także pracy oraz kształcenia online, co powodowało frustracje u znacznej grupy osób, szczególnie ekstrawertycznej. Ta grupa bardzo ucierpiała

w czasie surowych restrykcji rządowych (popularnie nazywanych *lockdownem*) z powodu ukształtowania własnej osobowości, która potrzebuje kontaktów międzyludzkich. Przebieg izolacji w pandemii COVID-19 szczególnie dla osób samotnych okazał się bardzo dotkliwym doświadczeniem. Czas izolacji pokazał, że nawet pomimo bardzo rozwiniętych technologii ludzie potrzebują kontaktu z innymi w świecie realnym. Kontakt przez kanały elektroniczne nie jest wystarczający, gdyż w pełni nie zaspokaja potrzeby spotkania się z drugim człowiekiem, ani potrzeby bliskości.

W tychże uwarunkowaniach istotne jest, aby młodzi nauczyli się funkcjonować w taki sposób, aby świat wirtualny nie stał się jedynym miejscem, gdzie będą się komunikować, wyrażać emocje oraz budować relacje międzyludzkie.

Jak słusznie zauważa Sylwia Galanciak, przenoszenie więzi społecznych do internetu ma swoje ciemne oblicze. *Cyberprzestrzeń coraz częściej staje się kryjówką, do której internauci uciekają przed pełnym problemów rzeczywistym światem i przed koniecznością żmudnego budowania więzi międzyludzkich. Przyzwyczajony do szybkiej gratyfikacji w postaci błyskawicznie nawiązywanych, lecz przez to często powierzchownych związków społecznych człowiek coraz gorzej radzi sobie w przestrzeni realnej. W ekstremalnych przypadkach prowadzi to do zakwestionowania wartości tej ostatniej i wycofania się do świata wirtualnego* (Galanciak, 2015, s. 254).

Lockdown, który spowodował nadmierny wzrost aktywności młodzieży w mediach cyfrowych, odbił się szerokim echem niemalże w każdej sferze ich życia. Powrót do realnego świata stał się dla nich często bardzo bolesny. Izolacja, którą przeżyli przez przymusowe przebywanie w domach, doprowadziła do braku dystansu i refleksyjności wobec możliwości i zagrożeń, które generują najnowsze media.

4. Pedagogiczne wyzwania wobec rozwoju i użytkowania mediów cyfrowych

Przeobrażenia, które dzieją się na naszych oczach, zmieniają funkcjonowanie człowieka, w każdym aspekcie jego życia. Nie bez powodu nazwa „społeczeństwo wiedzy" została wprowadzona przez ekonomistów i socjologów z zamiarem scharakteryzowania nowego statusu ogólnoludzkiej społeczności cyfrowej.

Przestrzeń cyfrowa, tworząc nową ideę i filozofię kształcenia, diametralnie zmienia proces i system oraz – co ważniejsze – wychowanie i kształcenie najmłodszego pokolenia. W analizowanej przestrzeni zmieniają się ich postawy, zachowania i relacje społeczne. One też odbiegając od dotychczasowych wartości, ideałów i celów wychowania – co wymaga szczególnego podkreślenia – muszą być podstawą nowych działań edukacyjnych, profilaktycznych, terapeutycznych i resocjalizacyjnych realizowanych we wszystkich środowiskach i wobec każdego pokolenia. Istotnym przeobrażeniom podlega też aktywność edukacyjna, zawodowa i wykonywanie czynności z wykorzystaniem najnowszych technologii.

Przyczyn niewłaściwego korzystania z mediów cyfrowych przez dzieci i młodzież należy szukać nie tylko w nich samych, ale także w oddziaływaniach wychowawców. Rodzina stanowi dla dziecka najważniejsze i pierwsze w kolejności środowisko rozwojowe i wychowawcze. To rodzice kształtują osobowość dziecka i mają na nie wpływ przez wiele lat. Ich zadaniem jest uczenie dzieci rozumienia świata, to zaś zagwarantuje ukształtowanie ich stosunku do rzeczywistości realnej i wirtualnej.

Dlatego też problem wychowania dziecka do odpowiedniego korzystania z mediów cyfrowych jawi się najpierw jako zadanie rodziców. To oni powinni wykazywać mądrość i rozeznanie w swoim podejściu do mediów, ponieważ ich decyzje mają wielki wpływ na dzieci i młodzież, za które ponoszą odpowiedzialność. Ważne jest to, że nie tylko sami muszą korzystać z mediów w sposób rozważny, ale powinni też czynnie kształtować w swoich dzieciach nawyki, by zapewnić im zdrowy rozwój osobowy, moralny i religijny (Skreczko, 2018, s. 208). „Istotne jest, aby rodzice, którzy są pierwszymi wychowawcami swoich dzieci, zdobywali wiedzę i kompetencje medialne, aby pomagali dzieciom we właściwym wykorzystaniu mediów, które racjonalnie stosowane, służą wspomaganiu procesu wychowania i jej integracji (Andrzejewska, 2008, s. 40). Jest to możliwe dzięki edukacji medialnej, która stanowi element kształcenia ogólnego dzieci i młodzieży, a także nauczycieli i całego społeczeństwa. Jej elementem jest przygotowanie do właściwego odbioru komunikatów medialnych, a także do posługiwania się mediami jako narzędziami komunikowania, uczenia się, zdobywania, gromadzenia i przetwarzania informacji. Aspekt wychowawczy tej edukacji określa się jako kształcenie w dziedzinie mediów w celu zrozumienia ich natury i oddziaływania oraz racjonalnego i efektywnego ich wykorzystania w sytuacjach dydaktycznych i wychowawczych (Musioł, 2006, s. 153).

Rodzinna edukacja medialna rozpoczynająca się od najmłodszych lat życia dziecka jest procesem przygotowywania go do racjonalnego korzystania z mediów. Jest to także tworzenie w rodzinie sytuacji wychowawczych, dzięki którym dziecko stopniowo, ale systematycznie zdobywa kompetencje medialne; jest to rodzinna inkulturacja medialna dzieci i innych członków rodziny. Jest to proces uczenia się przez dziecko w domu rodzinnym poprzez obserwacje i zapamiętywanie pożądanych wzorów zachowań – wzorów korzystania z mediów. Rodzinna edukacja medialna realizowana bywa w sposób spontaniczny, w naturalnych sytuacjach życia rodzinnego, ale także poprzez działania intencjonalne w domu oraz w środowisku pozaszkolnym. W okresie dzieciństwa i młodości dziecko powinno systematycznie, w naturalnych sytuacjach życia rodzinnego zdobywać niezbędne dzisiaj kompetencje medialne (Izdebska, 2007, s. 229).

Rodzina powinna tworzyć takie warunki i sytuacje, dzięki którym dziecko stopniowo kształtuje postawę selektywnego wyboru, aktywnego i krytycznego odbioru, tak aby treści przekazów medialnych służyły swoim bogactwem, prowadziły do rozwoju, a nie stawały się blokadą, uzależnieniem, nieszczęściem. Niezwykle ważną, aczkolwiek niełatwą kwestią jest rozwijanie u dziecka umiejętności rozumienia i interpretacji treści przekazów medialnych. W związku z tym, że młodzi ludzie oglądają bardzo wiele

programów nasyconych scenami przemocy, niezbędne staje się kształtowanie umiejętności i właściwego odczytywania obrazów drastycznych i nadawania tym scenom określonych znaczeń, jednocześnie wskazywanie, że krzywda, cierpienia, nieszczęście człowieka, niezależnie od źródła rzeczywistego czy upozorowanego, są realne. Dziecko powinno mieć świadomość różnych niebezpieczeństw, które niosą za sobą media niewłaściwie wykorzystywane. Sceny przemocy wywołują u dziecka lęk, stres, dlatego niezwykle ważną sprawą jest obecność bliskiej osoby w takich momentach, rozmowy, wyjaśnienia dotyczące właściwego odczytywania tych scen i rozumienia ich. Należałoby stale przypominać dziecku różnice między światem rzeczywistym i światem obrazów. Jest to ważne wyzwanie edukacyjne, zważywszy, że wraz z zastosowaniem technik cyfrowych obrazy w coraz większym stopniu stają się efektem montażu komputerowego (Tamże, s. 230).

Jak podkreśla J. Gajda, umiejętność dokonywania przez rodziców trafnego wyboru treści upowszechnianych przez środki masowego przekazu, z telewizją na czele, należy do szczególnych umiejętności w wychowaniu. Od dzieci w młodszym wieku szkolnym trudno wymagać, aby zawsze potrafiły refleksyjnie i krytycznie odbierać przekazywane treści. Dzieje się tak, ponieważ dzieci na tym etapie rozwojowym cechuje naiwny stosunek do danych przekazów, który wyraża się: bezpośrednią transmisją przeżyć związanych z treścią przekazu na zachowania społeczne, mowę i twórczość odbiorców; intensywnym funkcjonowaniem mechanizmów projekcji i identyfikacji, które doprowadzają do traktowania przeżyć medialnych na równi z realnymi; swoistymi kryteriami przekazu, podporządkowanymi przede wszystkim emocjonalnym potrzebom odbiorcy (Ejsmont, 2005, s. 256–257).

Jürgen Holtkamp słusznie zauważa, iż wychowania dzieci nie da się oddzielić od socjalnych, etycznych, kulturalnych i ekonomicznych kwestii, gdyż są one dla nas bodźcem do działania. Wychowanie medialne zaś wcale nie zmusza do udzielania normatywnych odpowiedzi z perspektywy człowieka. Zdaniem autora należy zająć się tematem zarówno szkodliwego oddziaływania mediów na dzieci, jak i czasu trwania konsumpcji mediów, gdyż dzieci mają prawo do wychowania medialnego (Holtkamp, 2010, s. 172).

Uczenie się jest procesem, który następuje przez całe życie. Ludzie w każdym wieku powinni wierzyć we własne możliwości oraz rozwijać swoje kompetencje. Wiele osób z pokolenia rodziców nie dorastało jednak w świecie mediów cyfrowych. W trosce o prawidłowy odbiór mediów przez dzieci zdobywanie kompetencji medialnych przez rodziców powinno być dla nich ważnym i priorytetowym obowiązkiem. Holtkamp w swoim opracowaniu wskazał na kierunki, w jakich rodzice powinni poszerzać swoje kompetencje:

1. Rozwijanie kompetencji internetowej. Rodzice powinni mieć rozeznanie w sieci i wiedzieć, jaką ma strukturę. Aby mogli ocenić, jak zmienia się współistnienie wirtualnych światów, muszą znać podstawy budowy i kierunków internetu.
2. Współuczestnictwo w sieci, które oznacza odkrywanie i wypróbowanie internetu razem z dziećmi.

3. Przejęcie odpowiedzialności rodzicielskiej. Dzieci należy uświadamiać i informować. Rodzice nie mogą bagatelizować niebezpieczeństw ukrytych w sieci. Ich rolą jest posiadanie wiedzy na temat tego, co dzieci robią w świecie wirtualnym.
4. Kompetencja „na wysokości wzroku". Zabronienie obcowania dziecku z internetem bez wyjaśnienia przyczyny przez rodziców nie jest dla niego przemawiające. Rodzice muszą uwrażliwiać dzieci na określone zachowanie poprzez zwrócenie uwagi na ich zapytania (Tamże, s. 173–174).

W związku z tak dynamicznymi przemianami w obszarze mediów cyfrowych nie można pomijać konieczności zapewnienia bezpieczeństwa w przestrzeni cyfrowej, zwłaszcza dla najmłodszego pokolenia przez nauczycieli, którzy powinni nauczyć swoich wychowanków mądrego, krytycznego i selektywnego poruszania się w tym świecie. Ważną kwestią staje się również to, aby wyzwalali oni u najmłodszego pokolenia chęć do wykorzystywania mediów cyfrowych w sposób twórczy, który będzie służył ich dobru.

Taką potrzebę akcentuje Maciej Tanaś, stwierdzając, że *człowiek uwikłany w cyberprzestrzeni, rzeczywistości rozszerzonej i świecie wirtualnym, a nawet coraz bardziej od nich zależny, potrzebuje wiedzy na temat funkcji mediów cyfrowych, ich języka i kultury. Wydaje się, że współczesne media cyfrowe można sprowadzić do następujących funkcji edukacyjnych:*

- *narzędzi komunikacji społecznej;*
- *narzędzi nauczyciela i ucznia w procesach kształcenia i samokształcenia, a także ich nowej organizacji kształcenia, zwanej kształceniem zdalnym;*
- *organizatora czasu wolnego człowieka;*
- *przestrzeni jego aktywności poznawczej, twórczej, ludycznej i społecznej;*
- *narzędzia pracy i jej pola*" (Tanaś, 2015, s. 14).

Autor podkreśla, że „każda z nich wymaga oglądu pedagogicznego. Pozorne bowiem podobieństwo mediów cyfrowych do tradycyjnych rodzi obawę o brak umiejętności posługiwania się nimi, nierespektowanie istotnych różnic kulturowych i społecznych, a także o niepożądane dydaktyczne i osobowe skutki. Wykorzystanie mediów cyfrowych w procesie kształcenia stwarza potrzebę nowej metodyki, wynikającej ze szczególnych cech narzędzia" (Tamże, s. 14).

Stefan M. Kwiatkowski akcentuje, że *współczesna, ale przede wszystkim przyszła praca zawodowa, jest i będzie w coraz większym stopniu uzależniona od zdobyczy techniki i będących ich pochodną rozwiązań technologicznych. Tempo zmian w tym zakresie powoduje konieczność ciągłego uczenia się. Nie wystarczają już kompetencje zdobyte w szkole, na uczelni (edukacja formalna), należy je w umiejętny sposób uzupełnić i doskonalić na różnego rodzaju studiach podyplomowych, kursach specjalistycznych, szkoleniach praktycznych i warsztatach – w drodze pozaformalnej* (Kwiatkowski, 2016, s. 81).

Warto przytoczyć opracowaną przez Ministerstwo Cyfryzacji już w 2017 *Strategię Cyberbezpieczeństwa Rzeczpospolitej Polskiej na lata 2017–2022*[1]. Edukację w zakresie cyberbezpieczeństwa należy rozpocząć już w szkole podstawowej, na etapie wczesnoszkolnym. Strategia zakłada także konieczność opracowania specjalnych programów nauczania dla dzieci i młodzieży oraz kursów doszkalających dla nauczycieli. Wskazuje również na uruchomienie w szkołach wyższych nowych kierunków studiów kładących większy nacisk na zagadnienia związane z cyberbezpieczeństwem. W myśl tej strategii na pozostałych kierunkach studiów powinny być rozwijane specjalizacje interdyscyplinarne obejmujące zarządzanie bezpieczeństwem informacji, implementację prawa w internecie oraz zagadnienia związane z rozwojem nowych technologii i wyzwaniami, które ten stawia przed społeczeństwem. Wskazuje ona także na konieczność współpracy innych środowisk ze środowiskiem naukowo-akademickim w zakresie opracowania nowych programów badawczych.

5. Zamiast zakończenia

W obliczu powyższych rozważań jasno rysuje się potrzeba wzbogacania refleksji teoretycznej i podejmowania skoordynowanych i długofalowych działań o charakterze edukacyjnym i profilaktycznym w odniesieniu do wszystkich środowisk społeczno-zawodowych. Zapewnienie cyberbezpieczeństwa, w kontekście jego społecznych i humanistycznych aspektów, staje się najważniejszym wyzwaniem dla środowisk opiekuńczo-wychowawczych. Świadome i odpowiedzialne korzystanie z cyberprzestrzeni pozwala minimalizować ewentualne skutki nowych zagrożeń.

Należy zastanowić się zatem, jakie działania zostały już wdrożone do praktyki edukacyjnej i jakie powinny być podjęte, gdyż ekspansja w rozwoju mediów cyfrowych i świata wirtualnego będzie coraz większa, bardziej dynamiczna i na dzień dzisiejszy nieprzewidywalna.

Literatura

Andrzejewska, Anna. 2008. *(Nie) Bezpieczny komputer. Od euforii do uzależnień*. Warszawa: Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej.

Bednarek, Józef. 2002. *Media w nauczaniu*. Warszawa: MIKOM.

Bednarek, Józef. 2006. *Zagrożenia w cyberprzestrzeni*. W: *Patologie społeczne*, red. Jędrzejko, Mariusz. Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora.

[1] *Strategia Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022*, Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa 2017, w której zawarto stworzenie warunków do bezpiecznego korzystania z cyberprzestrzeni przez obywateli.

Bell, Beth. 2019. *You take fifty photos, delete forty nine and use one: A qualitative study of adolescent image-sharing practices on social media*. International Journal of Child-Computer Interaction, 20, DOI:10.1016/j.ijcci.2019.03.002.

Chada, Sylwia. et.al. 2019. *Przewodnik po social mediach w Polsce*. Warszawa: IAB Polska.

Deuze, Mark. 2020, *The Role of Media and Mass Communication Theory in the Global Pandemic.* The Central Eurpean Journal of Social Scienciens and Humanities – Communication Today. 11 (2).

Ejsmont, Marek. 2005. *Media, wartości, wychowanie.* Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls".

Fardouly, Jasmine. et.al. 2015. *The mediating role of appearance comparisons in the relationship between media usage and self-objectification in young women.* Psychology of Women Quarterly. https://doi.org/10.1177/03616843155818.

Galanciak, Sylwia. 2015. *Zamiast zakończenia. Humanistyczne przesłanki pedagogiki medialnej.* W: *Cyberprzestrzeń–Człowiek–Edukacja. Cyfrowa przestrzeń kształcenia,* red. Galanciak, Sylwia. Tanaś, Maciej. Warszawa–Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls", APS, NASK.

Harwood, Jake. 2014. *Easy Lies,* Journal of Language and Social Psychology – SAGE Journals, 33, DOI: 10.1177/0261927X14534657.

Holtkamp, Jürgen. 2010. *Co ogłupia nasze dzieci? Nowe media jako wyzwanie dla rodziców*. Kraków: Wyd. Salwator.

Izdebska, Jadwiga. 2007. *Dziecko w świecie mediów elektronicznych. Teoria, badania, edukacja medialna,* Białystok: Wyd. Uniwersyteckie Trans Humana.

Jaskiernia, Alicja. 2021. *Pandemia COVID-19 i „nowa normalność" w systemie komunikowania. Wyzwania regulacyjne epoki cyfr*y. Media–Biznes–Kultura nr 2 (11) 2021.

Krzyżak-Szymańska, Ewa. 2018. *Uzależnienia technologiczne wśród dzieci i młodzieży. Teoria, profilaktyka, terapia – wybrane zagadnienia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls".

Kwiatkowski, Stefan. M. 2016. *Kolejny etap współpracy pedagogów z Polski i Ukrainy. Edukacja zawodowa i ustawiczna*. Polsko-Ukraiński Rocznik Naukowy, nr 1.

Mrozowski, Maciej. 2020. *Przenikanie mediów. Ewolucja mediów a przemiany ładu społecznego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Musioł, Marcin. 2006. *Media w procesie wychowania.* Toruń: Adam Marszałek.

Skreczko, Adam. 2008. *Pedagogizacja rodziców w zakresie korzystania z mediów elektronicznych w wychowaniu rodzinnym*. W: *Media elektroniczne w życiu dziecka w kontekście wartości wychowawczych oraz zagrożeń,* red. Izdebska, Jadwiga. Białystok: Wyd. Trans Humana.

Strategia Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022. 2017. Ministerstwo Cyfryzacji. Warszawa.

Suzana. Flores. 2017. *Sfejsowani*. Warszawa: MUZA SA.

Tanaś, Maciej. 2015. *Prolegomena do pedagogiki medialnej*. W: red. Tanaś, Maciej. Galanciak, Sylwia. *Cyberprzestrzeń–Człowiek–Edukacja. Cyfrowa przestrzeń kształcenia*. Warszawa–Kraków: APS, NASK, Oficyna Wydawnicza „Impuls".

Williams, Robert i Ricciardelli. Lina. 2014. *Social media and body image concerns: Further considerations and broader perspectives. A Journal of Research. Feminist Forum Commenteary, 71*. DOI 10.1007/s11199-014-0429-x.